

„CHRONIMY RAKI RODZIME” – KAMPANIA EDUKACYJNA W ZABORSKIM PARKU KRAJOBRAZOWYM

Mariusz Grzempa, Przemysław Śmietana

Streszczenie

Zaborski Park Krajobrazowy od 2007 r. realizuje program restytucji raka szlachetnego. Równoległe do działań związanych z czynną ochroną prowadzona jest kampania edukacyjna „Chronimy raki rodzime”.

Szerzenie wiedzy o zagrożonych gatunkach oraz możliwościach ich ochrony jest niezbędne dla uzyskania zrozumienia, przychylności i pomocy społeczności lokalnych w działaniach ochroniarskich. W przypadku realizacji programu restytucji raka szlachetnego edukacja jest warunkiem koniecznym dla pomyślności podejmowanych działań tego typu. Jak pokazuje historia tego gatunku, jedną z głównych przyczyn zagłady raka szlachetnego w Europie i Polsce była i jest nadal niewiedza.

Słowa kluczowe: kampania edukacyjna, plakat, wystawa, warsztaty edukacyjne, rak szlachetny, astakofauna, czynna ochrona

“WE SAVE NATIVE CRAYFISH” – AN EDUCATION CAMPAIGN IN ZABORSKI LANDSCAPE PARK

Abstract

The Program of Noble Crayfish Restocking has been realized in Zaborski Landscape Park since 2007. The education campaign called “WE SAVE NATIVE CRAYFISH” is simultaneously conducted to the works related to active protection of the species.

Propagation of the knowledge about endangered species and possibilities for their protection are necessary to find understanding and acceptance by local communities for nature’s protection activities.

Such education is a necessary aspect of success in *Astacus astacus* restocking program. Following the history of this species we can see that one of the reasons of noble crayfish extermination in Europe and Poland was, and still is, ignorance.

Key words: education campaign, poster, exhibition, education workshops, noble crayfish, astacofauna, active protection

Wstęp

Działania prowadzone w Lasach Państwowych (LP) w ramach programów małej retencji zmierzają m.in. do odtwarzania śródlęśnych jezior i oczek wodnych oraz tworzenia małych zbiorników zaporowych gromadzących wodę. Jak pokazują doświadczenia, po zakończeniu prac budowlanych, często stawiane jest pytanie: Co dalej z nowo odtworzonymi obiektami (?) – zarybić karpem, karasiem, a może wpuścić raki? Przeprowadzenie takich zabiegów wymaga jednak dużej wiedzy i doświadczenia. Działań takich nie można prowadzić na własną rękę bez konsultacji ze specjalistami.

W przypadku każdego z wyżej wymienionych organizmów, takie „wpuszczenie” może oznaczać wprowadzenie obcego gatunku. Zarówno karp, karaś srebrzysty czy rak pręgowaty są gatunkami obcymi i ich wsiedlanie do wód otwartych wiąże się z poważnym zagrożeniem dla różnorodności biologicznej. Dlatego takie działanie, często niezgodne z prawem, może spowodować na nieświadomego zazwyczaj sprawcę, problemy związane z zarzutami dewastacji środowiska naturalnego. Dodatkowo może się ono wiązać z wymiernymi stratami gospodarki żywymi zasobami wód.

Wprowadzenie raka pręgowatego obecnie, niestety, pospolitego gatunku w naszych wodach oznacza utratę siedliska dla zagrożonego i ginącego raka szlachetnego.

W celu ratowania tego gatunku w Polsce prowadzi się od kilku lat działania mające na celu jego zachowanie w ekosystemach wodnych. Dyspersja obcego gatunku realizowana przez często nieświadomych użytkowników wód stanowi poważne zagrożenie dla skuteczności działań ochroniarskich.

Pod koniec października 2007 r. Zaborski Park Krajobrazowy przeprowadził akcję wsiedlenia raka szlachetnego do wybranych wód. Za niezbędne i warunkujące powodzenia całego programu uznano przeprowadzenie szerokiej kampanii informacyjnej wśród społeczności lokalnej. Opis tej kampanii zawarty jest w niniejszym opracowaniu.

Kampania edukacyjna w Zaborskim Parku Krajobrazowym

Zaborski Park Krajobrazowy (ZPK) położony jest w województwie pomorskim, w północo-zachodniej części Borów Tucholskich. Park powstał w 1990 r. i obecnie zajmuje powierzchnię przeszło 34 tys. ha, z czego wody stanowią blisko 5 tys. Za wyborem Zaborskiego Parku Krajobrazowego jako miejsca potencjalnej restytucji raka szlachetnego przemawiała duża lesistość, niska eutrofizacja obszarów leśnych oraz obecność jezior lobeliowych.

Rak szlachetny *Astacus astacus* jest jedynym rodzimym przedstawicielem astakofauny Pomorza, który jeszcze do lat 60. ub.w. występował w jeziorach powiatu chojnickiego, m.in. w jez.: Warszyn, Zmarłe i Szczonek. Na przełomie lat 50. i 60. ub.w. raka szlachetnego pozyskiwano z ww. jezior, a także zbiorników położonych poza

granicami ZPK: jezioro Kiedrowickie, Borzyszkowskie, Piaszno, Kamieniczno, Trzebielsk i Kły. W XIX w. przywleczono z Ameryki Północnej śmiertelną dla raka szlachetnego chorobę zwaną raczą dżumą, a potem jeszcze uodpornionego na nią amerykańskiego raka pręgowatego, który dodatkowo lepiej znosząc zanieczyszczenie i niedotlenienie wody zaczął wypierać raka szlachetnego z naszych wód.

Najważniejszymi zagrożeniami dla raka szlachetnego są: nadmierna eksploatacja (obecnie niedopuszczalna ze względu na objęcie raka ochroną prawną), niszczenie siedlisk, wprowadzanie nowych gatunków (rak pręgowaty i sygnałowy) oraz zanieczyszczenia środowiska. Analizując możliwość restytucji raka szlachetnego należy brać pod uwagę również presję ze strony węgorza i okonia oraz wydry, dla której raki są przysmakiem.

Program restytucji raka szlachetnego na terenie ZPK objęty jest merytoryczną opieką dra Przemysława Śmietana z Uniwersytetu Szczecińskiego. O skuteczności restytucji tego gatunku decyduje jakość siedliska.

Forma ochrony przyrody jaką jest park krajobrazowy pozwala na monitorowanie różnych przejawów antropopresji i bieżącą kontrolę zmian jakościowych środowiska. Wsiedlenie raków poprzedzone było oceną jakości wód ZPK pod kątem wymagań siedliskowych tego gatunku. W 17 wytypowanych akwenach przeprowadzono analizę podstawowych parametrów fizykochemicznych: przewodnictwo elektrolityczne, pH, O₂, N-NH₄, N-NO₃, P, Ca, Mg, a także zawartość tlenu przy dnie i chlorofil. Oprócz tego dokonano oceny makrofitytów litoralnej i przybrzeżnej strefy jezior oraz jakościowej oceny makrobentosu.

W wytypowanych jeziorach i ciekach sprawdzano występowanie obcych gatunków raków. Wprowadzanie do naszych wód nowych gatunków, w tym przypadku raków amerykańskich tj. raka pręgowatego *Orconectus limosus* i sygnałowego *Pacifastacus leniusculus* jest w chwili obecnej uważane za najpoważniejsze zagrożenie dla rodzimego raka szlachetnego.

Badania wykazują, że współwystępowanie raka pręgowatego z rakiem szlachetnym zawsze kończy się wyparciem ze zbiornika tego drugiego. Obszar Pomorza uznać można za strefę najsilniejszej ekspansji raka pręgowatego w Europie. Obecnie ekspansja tego gatunku jest największym zagrożeniem dla obecności raka szlachetnego w naszych wodach. Ciągłe introdukcje tego gatunku do nowych siedlisk są wynikiem niezajomości problemu zagrożenia dla różnorodności biologicznej bądź niezajomości lub poszanowania dla istniejących w naszym kraju przepisów i norm prawnych.

Po szczegółowej analizie do restytucji wytypowano jedno jezioro i ciek wodny będące własnością Skarbu Państwa. Jezioro jest dzierzawione od Agencji Nieruchomości Rolnych przez Gospodarstwo Rybackie w Charzykowach, a ciek administrowany jest przez Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych Województwa Pomorskiego w Gdańsku Oddział Terenowy w Człuchowie.

ZABORSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Charzykowy • ul. Turystyczna 10 • tel./fax: (052) 39 609 64
www.zaborskipark.pl

CHRONIMY RAKI RODZIME

RAK SZLACHETNY

ASTACUS ASTACUS (LINNAEUS, 1758)

Inne nazwy: rak rzeczny, rak szerokoszczypcowy, szewc
Noble Crayfish, Edelkrebs

DLACZEGO JEST TAKI WAŻNY?

Rodzimym przedstawicielem astakofauny Pomorza. Gatunek chroniony.
Gatunek wysokiego ryzyka narażony na wyginięcie.

Projekt restytucji raka szlachetnego *Astacus astacus*
współfinansowany jest przez WFOŚiGW w Gdańsku.

Ryc. 1. Jednym z elementów kampanii edukacyjnej jest plakat
Fig. 1. The poster – one of the elements of the education campaign

Instytucje te współpracują z Zaborskim Parkiem Krajobrazowym przy realizacji programu. Na tym etapie zaawansowania programu restytucji celowo nie podajemy nazw miejsc, gdzie zostały wpuszczone raki ze względu na ryzyko wyłowienia osobników przez osoby pragnące przenieść je do innych wód bez stosownego przygotowania. Rak szlachetny jest gatunkiem podlegającym w Polsce ochronie prawnej. W związku z powyższym, na podstawie art. 56 ust. 2 pkt 1 i ust. 4 pkt 5 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 o ochronie przyrody oraz rozporządzenia ministra środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną na przeprowadzenie restytucji, należy uzyskać stosowne zezwolenia. Dotyczą one zgody na chwywanie, przetrzymywanie, transport i przemieszczanie z miejsc regularnego przebywania do wyznaczonych wód ZPK. Decyzję administracyjną w tej sprawie wydaje wojewoda. Ponadto należy uzyskać świadectwo weterynaryjne i w przypadku parku krajobrazowego, który nie sprawuje zarządu nad nieruchomościami, uzgodnić to z zarządcą lub dzierżawcą terenu.

Raki, które trafiły na teren ZPK pochodzą z dwóch jezior i rzeki Pojezierza Bytowskiego (łącznie 550 osobników). Badaniom weterynaryjnym pod kątem występowania zewnętrznych objawów chorób poddano 100 osobników. U żadnego osobnika z całej próby nie stwierdzono śladów i objawów dżumy raczej, choroby porcelanowej, plamicy oraz pasożytów zewnętrznych. Wszystkie osobniki były w doskonałej kondycji i nadawały się do celów restytucyjnych. W 2008 r. wzmocniono populację o kolejną obsadę.

Program jest finansowany przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku. W 2008 r. Zaborski Park Krajobrazowy prowadzi kampanię edukacyjną poświęconą ochronie raka szlachetnego oraz monitoring.

Przy realizacji różnych projektów, obok czynnej ochrony, bardzo istotne są działania edukacyjne. Szerzenie wiedzy o zagrożonych gatunkach oraz możliwościach ich ochrony jest niezbędne dla uzyskania zrozumienia i przychylności społeczności lokalnych dla działań ochroniarskich. Nadrzędnym celem kampanii edukacyjnej jest dotarcie z informacją o występowaniu różnych gatunków raków w wodach Polski i o szkodliwości introdukcji raka pręgowatego.

Niezwykle ważną sprawą jest skuteczność apelu, aby
nigdy nie przenosić raków ze zbiornika do zbiornika.

Chwywanie raka szlachetnego jest zabronione, co podkreślane jest podczas wszystkich zajęć. Ponadto zwraca się uwagę na przepisy rybackie (Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 listopada 2001 r. w sprawie połowu ryb oraz warunków chowu, hodowli i połowu innych organizmów żyjących w wodzie. (Dz. U. Nr 138, poz. 1559, §8)) i ustawę o ochronie przyrody. Istotne jest przekazanie informacji, że jeśli nie jesteśmy pewni co do gatunku, lepiej zostawić raki w spokoju. Tak przynajmniej powinniśmy postąpić, jeśli chcemy przysłużyć się sprawie ratowa-

nia raków w naszych wodach. Edukacja tego typu jest warunkiem koniecznym dla pomyślności podejmowanych działań ochronnych. Jak pokazuje historia tego gatunku, przyczyną jego zagłady w Europie i Polsce była i jest nadal niewiedza. Z tego powodu niezwykle ważne jest informowanie społeczeństwa o zagrożeniach dla rodzimych przedstawicieli astakofauny.

Realizację kampanii zaplanowano kierując działania informacyjne do dwóch grup odbiorców:

- dorosłych,
- młodzieży i dzieci.

W przypadku pierwszej grupy starano się dotrzeć do jak najliczniejszej rzeszy odbiorców za pomocą standardowych metod. Dla rybaków i wędkarzy zorganizowano wykład autora programu dra Przemysława Śmietany z Uniwersytetu Szczecińskiego połączony z dyskusją i prezentacją poszczególnych gatunków raków. Oprócz tego na skutek zainteresowania przedstawicieli lokalnych środków przekazu ukazały się liczne artykuły w Internecie (www.chojnice24.pl, www.chojnice.pl), w prasie lokalnej (Gazeta Pomorska, Dziennik Bałtycki), a także audycje radiowe (m.in. Radio Gdańsk – Na ratunek rakom 18.01.2008 r., Radio Weekend – Zaborski Park Krajobrazowy realizuje program ochrony rodzimych gatunków raków 13.01.2008 r. i Radio RCh+) oraz program w TVP Gdańsk.

Zdecydowanie więcej uwagi poświęcono odbiorcom informacji należących do drugiej grupy. Wykorzystywano tu przynależną wiekowi dużą ciekawość świata i łatwość przyswajania wiedzy. Nie bez znaczenia była również możliwość dotarcia za pośrednictwem dzieci do dorosłych. Kampania edukacyjna adresowana jest do dzieci i młodzieży z terenu miasta i gminy Brusy oraz Chojnice.

W ramach kampanii w szkołach prowadzone są prelekcje przybliżające uczniom tę grupę zwierząt. Prelekcje połączone są z prezentacją narzędzi do połowu raków, które stosowane były dawniej, a współcześnie służą do monitoringu. W okresie od stycznia do czerwca 2008 r. w różnego rodzaju wydarzeniach edukacyjnych wzięło bezpośrednio udział ponad 2500 osób (w większości były to lekcje w szkołach).

Dodatkowo przeprowadzono warsztaty dla gimnazjalistów z terenu powiatu chojnickiego (fot. 2). Celem tych zajęć była nauka rozpoznawania poszczególnych gatunków oraz poznania różnic w ich biologii.

W ramach projektu wydany został folder pt. „Chronimy Raki Rodzime”, naświetlający szereg zagadnień i problemów dotyczących ochrony i zagrożeń dla raków. Wykonano także plakat (ryc. 1) i banery wystawowe wykorzystywane podczas różnych festynów, wystaw i targów.

Folder uzyskał wiele bardzo pozytywnych komentarzy w środowisku szkolnym, jak i wśród innych odbiorców. Okazał się bardzo użyteczną pomocą dydaktyczną w prowadzeniu zajęć z biologii i przyrody.

Fot. 1. Wystawa poświęcona ochronie raków rodzimych w Bibliotece Miejskiej w Chojnicach (fot. M. Grzempa)

Photo 1. An exhibition on indigenous crayfish species protection in Chojnice City Library

Fot. 2. Prezentacja wyników pracy informacyjnej o rakach słodkowodnych z uczniami w klasie II w Szkole Podstawowej im. Jana Pawła II w Brusach (fot. A. Turowska)

Photo 2. Presentation of the results of the informative work with pupils of 2nd class of John Paul II Primary School in Brusy

W celu uatrakcyjnienia zajęć z młodszymi dziećmi Oficyna Wydawnicza Forest wykonała puzzle prezentujące sylwetki czterech gatunków raków występujących w Polsce.

Pracownicy Służby ZPK na bieżąco są odbiorcami informacji zwrotnych wskazujących, że skutecznie docierają z wiedzą o rakach do osób dorosłych – wędkarzy, rybaków i żeglarzy, a więc najczęstszych użytkowników naszych wód, mających potencjalny wpływ na stan astakofauny w wodach parku.

Istnieje duże zapotrzebowanie na informacje o środowisku naturalnym, zwłaszcza jeśli jest ona podana w atrakcyjnej i przejrzystej formie. Dzięki prowadzonej kampanii edukacyjnej pracownicy Służby Parku wyjaśniają potrzebę i sposoby w pełni świadomego zachowania się w środowisku naturalnym.

Literatura

- Krzywosz T., Śmietana P. 2004. *Rak szlachetny Astacus astacus (Linnaeus, 1758)*. W: Z. Głowaciński, J. Nowacki (Red.). Polska Czerwona Księga Zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN Kraków.
- Leńkowska A. 1962. *Badania nad przyczynami zaniku, sposobami ochrony i restytucji raka szlachetnego Astacus astacus (L.) w związku z rozprzestrzenianiem się raka amerykańskiego Cambarus affinis Say*. Ochrona Przyrody, PAN, Rocznik 28, 1 - 37.
- Mastyński J., Andrzejewski W. 2001. *Cechy morfometryczne i rozpoznawanie raków występujących w Polsce*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej IM. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań.
- Śmietana P. 2007. *Ocena jakości ekosystemów wodnych znajdujących się na terenie Zaborskiego Parku Krajobrazowego w świetle wymagań siedliskowych raka szlachetnego (Astacus astacus) w aspekcie skuteczności potencjalnej restytucji tego gatunku*. Szczecin (MSCR).
- Śmietana P. 2008. *Chronimy Raki Rodzime, Zaborski Park Krajobrazowy*, Charkowy.
- Znamierowska – Prüfferowa M. 1988. *Tradycyjne rybołówstwo ludowe w Polsce na tle zbiorów i badań terenowych Muzeum Etnograficznego w Toruniu, Muzeum Etnograficzne w Toruniu*.

Mariusz Grzempa

Zaborski Park Krajobrazowy
zaborypk@poczta.onet.pl

Przemysław Śmietana

Katedra Ekologii i Ochrony Środowiska
Uniwersytet Szczeciński
leptosp@univ.szczecin.pl